

Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К.: 2003, т.V, ч.6. – 344с., С.235-240.

с. 235

О.М. Савиченко

МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ

Вивчення мотивації досягнення проводиться з використанням різноманітних видів опитувальників (А. Меграбян, Ю.М. Орлов, А.А. Реан, М.Ш. Магомед-Емінов), які базуються на кількісному аналізі, та проєктивних методик (Г. Мюррей, М. Люшер, О.Т. Соколова), що базуються на якісному аналізі даних. Вплив особистості і досвіду експериментатора на результати досліджень з використанням проєктивних методик та фактору соціальної бажаності при використанні особистісних опитувальників можуть суттєво знижувати достовірність результатів. Компроміс між цими двома методами був знайдений у використанні контент-аналізу, який поєднує у собі переваги кількісного та якісного аналізу [5].

У дослідженнях мотиваційної сфери контент-аналіз використовується в опитувальниках, проєктивних та напівпроєктивних методиках. На основі тесту тематичної апперцепції Г. Мюррея були розроблені проєктивні та напівпроєктивна методики для вивчення мотивації досягнення:

С. 236

- ТАТ Д. Мак-Клелланда та Дж. Аткинсона для вимірювання загального показника мотивації досягнення [3];
- ТАТ Х. Хекхаузена для виявлення мотиву досягнення успіху та мотиву уникання невдачі;
- напівпроєктивна методика Г.Д. Шмальта “Решітка мотиву досягнення” для дослідження інтенсивності та екстенсивності мотиву досягнення [4].

З метою різностороннього розгляду проблеми мотивації досягнення у підлітковому віці у емпіричному дослідженні ми використали усі три типи методик:

- авторська методика – опитувальник для вчителів “Карта спостережень за особливостями мотивації досягнення учня”;
- проєктивна методика порівняльного дослідження мотивації досягнення у різних видах діяльності (авторська модифікація методики ТАТ для дослідження мотивації досягнення);
- напівпроєктивна методика “Решітка мотивації досягнення підлітків” (авторська модифікація методики “Решітка мотиву досягнення” Г.Д. Шмальта).

Аналіз ефективності використаних методик показав, що проєктивна та напівпроєктивна методики з використанням ключів Хекхаузена та Мак-Клелланда і Аткінсона дозволяють отримати надійні та достовірні дані про особливості мотивації досягнення підлітків, а “Карта спостережень за особливостями мотивації досягнення учня” – про соціальні очікування вчителів по відношенню до поведінки та мотивації учнів.

Однак, слід зауважити, що методики дослідження хоч і відповідають вимогам надійності та валідності, але є недостатньо інформативними при вивченні мотиваційної сфери саме обдарованої особистості. Вони дозволяють проводити діагностику мотивації, але не дають можливості пояснити деякі результати. Так, наприклад, у проведеному дослідженні мотивації досягнення підлітків виявилось, що у обдарованих підлітків досить сильно виражений мотив уникання невдачі, а у необдарованих – мотив досягнення успіху, що суперечить існуючим уявленням. Такий результат частково зумовлений тим, що мотивація досягнення обдарованих підлітків характеризується певними особливостями, які не виділяються в процесі підрахування індексів за ключами Хекхаузена та Мак-Клелланда і Аткінсона. Тому, на нашу думку, систему контент-аналізу у використаних методиках слід розширити і доповнити.

У сучасних теоріях обдарованості вивчаються особистісні характеристики обдарованих особистостей. Зокрема, у концепції обдарованості В.О. Моляко [1] описані окремі якості обдарованої особистості, які деталізують розуміння нами структури мотивації досягнення. У дослідженнях О.Л. Музики

[2] виділяються етапи становлення обдарованості, в яких прослідковуються певні особливості мотивації досягнення. У цих дослідженнях описано особливості структурних компонентів мотиваційної сфери обдарованих людей, які співвідносяться з уже виділеними у теорії мотивації досягнення.

Особливості мотиваційної сфери обдарованих особистостей, розглянуті у сучасних концепціях обдарованості дозволяють дещо конкретизувати та уточнити зміст структурних компонентів мотивації

С. 237

досягнення людей з високим рівнем розвитку здібностей. Виділені у дослідженнях (В.О. Моляко, О.Л. Музика) характеристики обдарованої особистості були віднесені до окремих компонентів структури мотивації досягнення (за теорією мотивації досягнення Дж. Аткинсона, Д. Мак-Клелланда та Х. Хекхаузена). Ці дані були доповнені та узгоджені з результатами індивідуальних досліджень мотивації досягнення обдарованих підлітків. На основі узагальнення даних сучасних досліджень обдарованості та власного вивчення мотивації досягнення були виділені особливості структурних компонентів мотивації досягнення обдарованої особистості.

У вітчизняних дослідженнях обдарованості [1, 2] є звертається увага на важливу роль ідеалів та ситуації успіху, які суттєво впливають на розвиток обдарованості. На нашу думку, їх можна віднести до структури мотивації досягнення і цим самим доповнити категорії контент-аналізу.

Наявність ідеалів, зразків для наслідування у обдарованої особистості характеризуються:

- спробами отримати досвід, наблизений до нього у людини, що наслідується;
- відшукуванням спільного у розвитку здібностей;
- прийняттям цінностей ідеалів.

Висока якість та ефективність виконуваної діяльності, відкриття нового, успіх у змагальній діяльності є показниками *ситуації успіху*, що займає провідне місце у формуванні і розвитку мотивації досягнення обдарованої особистості.

Особливості структури мотивації досягнення обдарованої особистості

Структурні компоненти мотивації досягнення (за теорією мотивації досягнення Дж. Аткинсона, Д. Мак-Клелланда та Х. Хекхаузена)	Особливості структурних компонентів мотивації досягнення обдарованої особистості
<i>Потреба в досягненні успіху</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ потреба в досягненні у суспільно-значимій і корисній діяльності; ▪ потреба у визнанні досягнень соціальним оточенням; ▪ потреба у досягненні результатів, близьких до досягнень еталонів, ідеалів, яких наслідує підліток; ▪ орієнтація на досягнення якомога оригінальнішого результату; ▪ потреба у набутті досвіду, знань; ▪ бажання стати вчителем (тренером, керівником гуртка) у обраному виді діяльності

С. 238

<i>Інструментальна активність, спрямована на досягнення успіху</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ самостійний і самоактивний пошук діяльності; ▪ вдале виконання, досягнення високих результатів у діяльності; ▪ віддання переваги творчій діяльності у ситуації вибору; ▪ орієнтація на власні цінності у діяльності; ▪ оригінальність; ▪ відповідальність за виконану справу; ▪ швидке і вдале орієнтування у нових умовах; ▪ інтелектуальний та логічний компоненти у діяльності; ▪ систематичний прояв активності у діяльності; ▪ участь у змаганнях, конкурсах і т.п.; ▪ наполегливість у досягненні поставленої мети
<i>Очікування успіху</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ усвідомлення власних здібностей і бачення перспектив їх розвитку; ▪ очікування отримання задоволення від діяльності
<i>Похвала, заохочення</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ заохочення творчості у діяльності; ▪ похвала за отриманий результат; ▪ зовнішні винагороди, призи; ▪ позитивна оцінка діяльності; ▪ турбота близьких, їх віра у результат
<i>Позитивний емоційний стан</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ гордість від власних досягнень; ▪ емоційний клімат, який панує в ситуаціях співробітництва зі значимими людьми, дружні стосунки з ними; ▪ задоволення пізнавального інтересу у діяльності; ▪ відпочинок після наполегливої праці; ▪ задоволення від процесу діяльності
<i>Потреба в униканні невдачі</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ потреба в отриманні переваги в ситуації конкуренції; ▪ надмірне почуття відповідальності, зумовлене страхом отримати поганий результат; ▪ прагнення усунути зовнішні перешкоди; ▪ подолання попереднього негативного результату

С. 239

<i>Інструментальна активність, спрямована на уникання невдачі</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ вибір діяльності зумовлений зовнішніми впливами, орієнтація на цінності інших (соціально значимих людей) у діяльності; ▪ невдале виконання діяльності, труднощі у досягненні результату;
<i>Очікування невдачі</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ усвідомлення недостатнього розвитку власних здібностей у порівнянні з іншими (керівником гуртка, героєм кінофільму, видатної людини минулого); ▪ очікування труднощів при виконанні діяльності; ▪ боязнь критики при можливій невдачі
<i>Засудження, критика, покарання</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ справедлива критика від соціально значимих людей, фахівців; ▪ несправедлива критика, порівняння на користь людини, яка проявляє менше здібностей; ▪ прояв батьками, рідними невіри у досягнення гарного результату
<i>Негативний емоційний стан</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ засмучення при тимчасових невдачах; ▪ відсутність можливості творчої діяльності; ▪ неможливість контакту з еталонами, людьми, які є зразком для наслідування
<i>Невдача</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ відсутність успіху у діяльності, зумовлена зовнішніми та внутрішніми перешкодами; ▪ невдача при достатньому розвитку здібностей для успішного виконання діяльності
<i>Внутрішні перешкоди</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ труднощі життєвого вибору; ▪ завищено жорсткі вимоги та критерії оцінки власної діяльності; ▪ власні здібності та можливості
<i>Зовнішні перешкоди</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ перешкоди, зумовлені соціальним оточенням, ситуацією; ▪ ситуаційні тимчасові труднощі; ▪ негативний результат у діяльності, який необхідно виправити для подальшого досягнення мети
<i>Додатково виділені компоненти мотивації досягнення успіху</i>	Особливості структурних компонентів мотивації досягнення обдарованої особистості

С. 240

<i>Наявність ідеалів, зразків для наслідування</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ спроба отримати досвід, наблизений до нього у людини, що наслідується; ▪ відшукування спільного у розвитку здібностей; ▪ прийняття цінностей інших
<i>Ситуація успіху</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ якість та ефективність виконуваної діяльності; ▪ відкриття нового; ▪ успіх у змагальній діяльності

Розуміння цих особливостей мотивації досягнення обдарованої особистості та їх врахування у дослідженнях з використанням контент-аналізу дозволить отримати більше інформації та точніше діагностувати мотиваційну

сферу саме обдарованої особистості. Виділені особливості структурних компонентів мотивації досягнення характеризують мотиви досягнення саме обдарованих людей і багато в чому визначають розвиток їх здібностей.

Виділені категорії дозволять вивчати не лише загальну структуру мотивації досягнення обдарованої особистості, а й розглянути психологічні особливості мотивації досягнення успіху як фактору розвитку обдарованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Моляко В. А. Концепція виховання творчої особистості //Радянська школа, 1991. – №5. – С. 47 – 52.
2. Музика О.Л. Ціннісна свідомість і розвиток обдарованості. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 24 с.
3. Практикум по психодиагностике: Психодиагностика мотивации и саморегуляции. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 159 с.
4. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: Т.1; Пер. с нем. /Под ред. Б. М. Величковского. – М.: Педагогика, 1986. – 408 с.
5. Mayring, Philipp. Qualitative Content Analysis. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal], Volume 1, No. 2 – June 2000.